

HAMMÜDE PAŞA CAMİİ ve TÜRBE Sİ

Avlunun güney köşesinde harime göre hafif çapraz yerleştirilen türbe kare planlıdır. Köşelere yerleştirilen sütunlarla görünüşü yumuşatılan dış cephelerin düzenlenmesi birbirinin aynısıdır. Yapıya, avluya açılan batı cephenin ortasındaki düz atkılı bir kapıdan girilir. İki renkli taştan geniş bir atnalı kemerle kuşatılan kapı, İtalyan sanatçılara atfedilen renkli mermer süslemeleriyle dikkati çeker. Diğer cephelerde pencerelerin atnalı kemerle çevrelenen alınlıklarına süslü kitâbeler yerleştirilmiş, kemer alınlıklarında da sekiz kollu yıldız kompozisyonlarının bulunduğu kare panolara yer verilmiştir.

Yapının dış cepheleri, duvarların üst köşelerinde iki renkli taştan ikiz kemerli kör pencerelerle, altları da düz nişlerle teşkil edilmiştir. Bunlardan güneye ve doğuya bakan cephelerdeki nişler boş bırakılmışken diğerleri geometrik kompozisyonların süslediği mermer panolarla kaplanmıştır. Giriş cephesindeki panolar, ortada sekizgenlerin çevresinde altı köşeli yarım yıldızlarla, sokağa bakan cephelerdeki nişler ise dört yönden düğümli oluşturan daire içinde, ortasında altıgenlerin bulunduğu mühr-i Süleyman motifleriyle süslenmiştir.

İç mekânda duvarlar yerden 3,10 m. yüksekliğe kadar beyaz mermerle kaplanmıştır. Siyah ve gri konturlarla şekillendirilen ve iç içe geçen dikdörtgenlerden oluşan mermer panoların üzerinde dilimli kemer dizisi uzanır. Bu kemerlerin içi sarı yaldızla boyanan mukarnaslarla dol-

gulanmıştır. Türbenin üzerini örten aynalı tonoz, üzeri boyanmış alçı kabartma şeklindeki altı ve sekiz kollu yıldız motiflerinden oluşan geometrik kompozisyonla süslenmiş olup dıştan yeşil kiremitli pirizma biçimindeki bir külâh şeklinde düzenlenmiştir.

Sokaktan yüksek tutulan revaklı avlu içindeki türbesi, sekizgen minaresi, mermer minberi, alçı ve mermer süslemeleriyle Hammûde Paşa Camii, Türkler'in Tunus'ta cami mimarisine getirdiği yenilikleri yansıtan önemli bir örnektir. Ayrıca yapı, başta plan şeması olmak üzere iki renkli taştan atnalı kemerleri, sütun başlıkları ve renkli mermer kaplamaları ile Endülü's-Mağrib sanatının etkilerini de taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- H. Saladin, *Tunis et Kairouan*, Paris 1908, s. 56-68; G. Marçais, *Manuel d'art musulman: l'architecture*, Paris 1927, II, 850; a.mlf., *L'architecture musulmane d'occident*, Paris 1954, s. 462; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Geneve 1956, s. 101; Slimane Mustapha Zbiss, *Les monuments de Tunis*, Tunus 1971, s. 18; a.mlf., *La medina de Tunis*, Tunus 1981, s. 20; a.mlf., "Me'hâribü'l-'imâretü'd-dîniyye bi'l-Mağribi'l-'İslâmî I", *el-Hidâye*, V, Tunus 1984, s. 56; D. Hill - L. Golvin, *Islamic Architecture in North Africa*, London 1976, s. 98; G. Michell, *Architecture of the Islamic World*, London 1978, s. 221; J. Revault, *L'habitation tunisoise*, Paris 1978, s. 258-262, rs. 16, 141; Jamila Binous, *Tunis la ville et les monuments*, Tunus 1980, s. 94-96; Muhammed b. el-Hoca, *Târîhu me'âlimi't-tevhîd fi'l-kadîm ve fi'l-cedîd*, Tunus 1985, s. 182; a.mlf., *Şafağât min târîhi Tûnis*, Beyrut 1986, s. 52-54, 237; B. A. Rousseau, *el-Havliyyâtü't-Tûnisiyye* (trc. M. Abdülkerîm el-Vâfi), Bingazi 1992, s. 118, 122; Mehmet Şeker, *Başşehir Tunus'taki Türkçe Kitâbeler*, İstanbul 1992, s. 24.

KADİR PEKTAŞ

Hammûde Paşa Türbesi - Tunus

HAMMÜDİLER

(بنو حمود)

1016-1058 yılları arasında
Kurtuba, İşbiliye, Mâleka
ve Ceziretülhadrâ'da hüküm süren
bir İslâm hânedanı.

Soyları, Mağrib'de hüküm süren İdrîsîler'e ve dolayısıyla Hz. Ali nesline dayanan Hammûdîler, Endülü's'te Emevî hânedanının zayıflamaya başladığı sırada ortaya çıkan mülûkû't-tavâifin en önemlilerinden biridir. II. Hişâm'dan (976-1009, 1010-1013) sonra tahta geçen Süleyman el-Müstâin'in halifeliği döneminde (1009-1010, 1013-1016) temayüz ettiler. Süleyman el-Müstâin'in Arap, Berberî ve Sakâlibe dahil toplumun her tabakasında

yayılan siyasî ve içtimâî çatışmaları yatıştırmada âciz kalması üzerine, hâlâ yaşadığına inanılan II. Hişâm'ın yeniden hilâfet makamına getirilmesi şeklinde istekler belirmeye başlayınca, eski halifeden aldığı gizli bir işaret sebebiyle onun meşrû halefî olduğunu ileri süren Sebte (Ceuta) hâkimi Ali b. Hammûd, Meriye (Almería) hâkimi Slav asıllı Hayrân el-Âmirî'nin de yardımıyla Muharrem 407'de (Haziran 1016) Endülü's'e geçti ve fazla bir mukavemetle karşılaşmadan Kurtuba'ya (Cordoba) girdi. Aynı yıl Süleyman el-Müstâin'i II. Hişâm'ı öldürmekle suçlayarak idam cezasına çarptıran Ali b. Hammûd onun yerine kendisini Nâsır-Lidînillâh lakabıyla halife ilân etti. Böylece Kurtuba Emevî soyundan gelmeyen, üstelik Ali evlâdına mensup bir sülâlenin idaresine geçmiş oldu. Kurtubalılar gerek uzun süredir kendilerini bıktıran iç çekişmeler, gerekse Ali b. Hammûd'un başlangıçtaki âdil icraatı sayesinde beklenilen aksine bu duruma karşı çıkmadılar. Yaklaşık iki yıl sonra, Ali b. Hammûd'un Emevî tahtına oturması üzerine şehirden gizlice Ceyyân'a (Jaén) kaçan Halife III. Abdurrahman'ın ahfadından Abdurrahman b. Muhammed, bu defa da onu tutan Meriye hâkimi Hayrân el-Âmirî ve Sarakusta hâkimi Münzir b. Yahyâ tarafından Murtazâ lakabıyla halife (IV. Abdurrahman) ilân edildi (10 Zilhicce 408/29 Nisan 1018). IV. Abdurrahman'ın Sarakusta, Şâtibe (Jativa), Belensiye (Valensiye) ve Kurtuba'da taraftar bulması Ali b. Hammûd'u endişelendirdi; bunun üzerine takip ettiği tarafsız tutumdan vazgeçip IV. Abdurrahman'a karşı destek sağlayabilmek için Berberîler'in sempatisini kazanmaya çalıştı. Ayrıca toplanan vergilerin miktarını artırdı ve halkın her hareketini kontrol etmeye başladı. Onda ki bu değişiklik kendisini sevenlerin dahi düşman haline gelmesine sebep oldu ve emrindeki Slav asıllı üç saray muhafızı tarafından öldürüldü (409/1018).

Aynı yıl Hammûdîler'i destekleyen Zenâte kabilesine mensup Berberîler, Kurtuba'da olayların daha fazla kötüye gitmesini önlemek için Ali b. Hammûd'un İşbiliye (Sevilla) valisi olan kardeşi Kâsım'ı Me'mûn lakabıyla halife ilân ettiler. İlk icraatıyla ağabeyinin katillerini cezalandıran Kâsım'ı asıl endişelendiren husus, IV. Abdurrahman'ın Sarakusta hâkimi Münzir'in ve Meriye hâkimi Hayrân el-Âmirî'nin desteğiyle halife ilân edilmesi idi. Ancak bu sırada Kâsım'ı destekleyen Zâvî b. Zîrî liderliğindeki Sanhâce Berbe-

rîleri'ni itaat altına almak için Gırnata üzerine yürüyen IV. Abdurrahman yenilgiye uğradı ve kısa bir müddet sonra da öldürüldü. Böylece Kâsım rahata kavuştu. Onun takip ettiği yumuşak ve taraf-sız siyaset sebebiyle Kurtuba bundan son-ra ki üç yılı huzur içinde geçirdi. Bununla beraber Kâsım'ın saray muhafızlarını ço-ğunlukla Sudanlı zencilerden seçmesi, kendilerinin saf dışı bırakılmak istendiği hissine kapılan Berberîler'i kızdırdı. Öte yandan Ali b. Hammûd'un oğulları Yahyâ ve İdrîs amcalarını tahttan uzaklaştırmak için fırsat kolluyorlardı. Berberîler, Fas'ta bulunan büyük oğul Yahyâ ile temas kurarak onun Mâleka (Malaga) üzerinden Kurtuba'ya girmesini sağladılar. Kâsım karşı koymayıp İşbiliye'ye sığındı. Kurtu-ba'da halife ilân edilen Yahyâ (22 Rebîü-lâhir 412/5 Ağustos 1021) bu görevi an-cak bir buçuk yıl yürütebildi; Berberîler'-le arasının açılması ve sonunda destek-siz kalması yüzünden Mâleka'ya kaçmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Kâsım tek-rar Kurtuba'ya gelerek tahta oturdu. Fa-kat daha önce Emevî hânedanı mensup-ları arasındaki taht kavgalarından bıkan halk, bu defa da Hammûdîler'in birbiri-yle mücadeleye girmesinden rahatsız ol-du; ayrıca Berberîler de gittikçe daha çe-kilmez hale geliyorlardı. Kâsım durumu düzeltmek için bazı tedbirler aldıysa da fayda vermedi ve Kurtuba halkı ayakla-narak Kâsım'ı, Berberîler'i ve Sudanlı mu-hafızları şehirden attı (413/1022). İşbili-ye'ye sığınmak isteyen Kâsım şehir hal-kının karşı çıkması üzerine Jerez'e gitti. Fakat kısa bir süre sonra Mâleka'dan ge-len yeğeni Yahyâ tarafından ele geçirile-rek iki oğluyla birlikte hapsedildi (414/1023); birkaç yıl sonra da öldürüldü.

Kâsım'ın sürülmesiyle Hammûdîler Kur-tuba'daki hâkimiyetlerini kaybettiler; Mâ-leka'da ise 427'ye (1035) kadar Yahyâ, 449'a (1057) kadar da halefleri hüküm sürmeye devam ettiler. Aynı yıl Gırnata hâkimi Bâdis Mâleka'ya girdi ve Müsta'fî-Billâh el-Hammûdî'yi tahttan uzaklaştırdı; arkasından da şehri Abbâdîler zaptettiler. Kâsım'ın oğlu Muhammed el-Meh-dî ile torunu Kâsım el-Vâsiğ da Abbâdîler tarafından ele geçirilinceye kadar (450/1058) Cezîretü'l-hadrâ'yı yönettiler.

Hammûdîler, Endülüs'te Kuzey Afrika-lı Berberîler'in hâkimiyetini kurmak iste-yen ilk hânedandır. Her ne kadar bunlar Hz. Ali'nin Berberîleşmiş Arap torunları iseler de Endülüs'e Ali evlâdının liderleri

olarak değil Kuzey Afrika Berberîleri'nin temsilcileri olarak gelmişler ve kendileri-ni Kuzey Afrika ve Güney Endülüs'ün hü-kümdarı, müslümanların halifesi olarak görmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 27-30; Abdülvahid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fî telhîşî aḥbârî'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân – Muhammed el-Arabî), Dârülbeyzâ 1978, s. 67-83, 93 vd.; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 119 vd.; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 122-124, 157-158, 166, 216-299; II, 194; İbnü'l-Ha-tîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Bey-rut 1956, s. 128 vd.; a.mlf., *el-lḥâta*, I, 233; IV, 57-58; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 152 vd.; *Zikru bilâdi'l-Endelüs* (nşr. L. Molina), Madrid 1983, s. 205-208; F. Codera, *Estudios Criticos*, Mad-rid 1903-17, VII, 301 vd.; L. S. de Lucena, *Los Hammudies señores de Malaga y Algeciras*, Malaga 1955; Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-müsli-mîn ve âşâruhûm fî'l-Endelüs*, İskenderiye 1961, s. 358 vd.; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, Kahire 1969, I/2, s. 656-677; Chejne, *Muslim Spain*, s. 46-48; a.mlf., *Histo-ria de Espana Musulmana*, Madrid 1980, s. 50-51; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 18-19; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 283; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings*, Princeton 1985; a.mlf., *The Caliphate in the West*, Oxford 1993, s. 50-97; E. Lévi-Pro-vençal, *España Musulmana*, Madrid 1987, IV, 477 vd.; C. F. Seybold, "Hammûdîler", *İA*, V/1, s. 195; A. Huici Miranda, "Hammûdids", *EP* (İng.), III, 147; Abdülkerim Özyayın, "Abdurrahman IV", *DA*, I, 155; a.mlf., "Abdurrahman V", a.e., I, 155-156.

MEHMET ÖZDEMİR

HAMNE bint CAHŞ

(حمنة بنت جحش)

Hamne bint Cahş
b. Riâb el-Esediyye

Hız. Peygamber'in baldızı.

Annesi, Abdülmuttalib'in kızı ve Re-sûl-i Ekrem'in halası Ümeyme'dir. Baba-sı Cahş, Harb b. Ümeyye ile dostluk ant-laşması yapmıştı. Hamne Cahş'ın üç kızın-dan biri olup diğer ikisi ümmü'l-mü'mi-nin Zeyneb ile Ümmü Habîbe'dir. Bazı kaynaklarda Hamne ile Ümmü Habîbe aynı hanım zannedilip Hamne'nin künye-sinin Ümmü Habîbe olduğu söylenmiş, buna bağlı olarak da Ümmü Habîbe ile evlenmiş olan Abdurrahman b. Avf'tan "Hamne'nin kocası" diye söz edilmiştir (Zehebî, II, 215). Mekke'den Medine'ye ilk hicret eden ve Hz. Peygamber'e biat eden kadınlardan olan Hamne Mus'ab b. Umeyr ile evlendi ve ondan bir kızı oldu. Mus'ab Uhud Gazvesi'nde şehid düştü. Muhammed b. Abdullah b. Cahş'tan riva-

yet edildiğine göre, İslâm ordusu Uhud Gazvesi'nden Medine'ye döndüğünde me-rak içinde bekleyen kadınlar savaşa katı-lan yakınlarından haber sormuşlarsa da hiç kimse bu konuda onlara cevap ver-medi. Bunun üzerine kadınlar Hz. Pey-gamber'e başvurdular. Resûl-i Ekrem hepsine cevap verdikten sonra sıra Ham-ne'ye gelince ona kardeşi Abdullah'ın ve dayısı Hamza'nın şehid olduğunu söy-leli. Hamne derin bir tevekkülle, "Allah onlara rahmet etsin ve onları bağışlasın" dedi. Ardından Hz. Peygamber kocasının da şehid olduğunu söyleyince Hamne, "Âh savaş âh!" diye feryat etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Kadınlarda ko-calarına karşı ayrı bir bağlılık vardır" de-di. Uhud Gazvesi'nde savaşanlara su da-ğıtan ve yaralıları tedavi eden Hamne'ye Hz. Peygamber Hayber'de 30 vesk yiyecek vermiştir (İbn Sa'd, VIII, 241).

Hamne bint Cahş daha sonra Talha b. Ubeydullah ile evlendi ve ondan iki oğlu oldu. Âbid ve zâhid bir kimse olduğu için "Seccâd" lakabıyla anılan oğlu Muham-med Cemel Vak'ası'nda öldürülmüştür. Diğer oğlu İmrân, Fazl b. Abbas'ın kızı Üm-mü Külsüm ile evlenmiş, her ikisinin de nesli devam etmemiştir (İbn Kuteybe, s. 231-232).

Hamne'nin hayız dönemi bittikten son-ra da kan kaybettiği ve bu durumunu kız kardeşi Zeyneb'in evine giderek Hz. Pey-gamber'e anlatıp hükmünü sorduğu ri-vayet edilmiştir (Ebû Dâvûd, "Tâhâret", 95).

İfk hadisesinde Hz. Âişe aleyhinde ko-nuşanlardan biri olan Hamne'ye hadd-i kazf uygulanmıştır. Hamne, bu olaya kız kardeşi Zeyneb'e olan sevgisinden dolayı karışmışsa da Zeyneb Hz. Âişe hakkında onun gibi düşünmemiştir.

Vefat tarihi bilinmeyen Hamne Resûl-i Ekrem'den hadis rivayet etmiş, kendisin-den de oğlu İmrân rivayette bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, "Tâhâret", 95; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 249-250, 291, 292; İbn Hişâm, *es-Sire*, III, 104, 312-313, 315; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 241; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 231-232; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), III, 300; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 270-271, 442; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 69-71, 314-315; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 211, 215-216; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 275, 440-441; a.mlf., *Tehzibü't-Tehzib*, XII, 411-412; Hazrecî, *Hulâsatü Tez-hib*, s. 490; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Kahire 1383/1963, I, 395-399; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, I, 296; Wen-sinck, *el-Mu'cem*, VIII, 66.

MEHMET AYKAC